

**СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „ЕТНОЛОГИЯ“**

**УЧИТЕЛЯТ – МЕДИАТОР МЕЖДУ ТРАДИЦИЯТА И
МОДЕРНОСТТА XX – XXI век /Етноложко изследване/**

АВТОРЕФЕРАТ

за присъждане на образователна и научна степен „Доктор“

научно направление: шифър 3.1. „Социология, антропология и науки за
културата“

Докторант:

Ася Вълчева

Научен ръководител:

Проф. д-р Мира Маркова

София, 2023

Обща характеристика на дисертационния труд

Актуалност на етнопедагогическото изследване

В контекста на Четвъртата индустриална революция, характерна с бързо развиващите се комуникационни и информационни технологии, роботиката и изкуствения интелект, образованието търпи промени. Тези промени целят да обогатят учебния процес така, че да формират у учениците знания, умения и компетентности, посредством които да успеят да отговорят на нуждите на пазара на труда днес. Редица професии изчезват, а нови се появяват. В тази връзка се разработват иновативни образователни програми¹, както на национално, така и на европейско ниво.

Влиянието на европейската общност върху промените в образованието в България, а и не само, датира още от годините след края на Втората световна война (1939 – 1945). „В течение на половин век, след своето образуване (1949 г.) Съветът на Европа² (СЕ) работи над създаването на единна Европа, основана на общи ценности: свобода, демокрация, права на човека, върховенството на закона“ (Радева, М., 2008:18). Целите на организацията са приемливи, в контекста на времето, в което е създадена. Сред тях са: „юридически гаранции за правата на човека, съдействие за създаване и развитие на европейската самобитност (идентичност), развитие на политическото партньорство с новите демокрации, помощ на страните от централна и източна Европа в провеждане на конституционни и законодателни реформи“ (Радева, М., 2008:18). Интересът на Съвета на Европа към образованието е обоснован от това, че „именно системата на образованието е пряк проводник на основополагащите идеи на организацията – идеите за правата на човека“ (Радева, М., 2008:18).

Днес, в период на безпрецедентно бърз подем на технологиите, особено на тези с изкуствен интелект, Европейският съюз вижда образованието като път към оползотворяването на пълният потенциал, както и разбирането на ползите и предизвикателствата на изкуствения интелект. В „Рамка от етични аспекти на изкуствения

---

¹ Под иновацията в обучението се разбира резултат от творчески процес във вид на нова технология или метод, както и процеса на внедряване на нови елементи, подходи, принципи, вместо използваните до сега.

² Съветът на Европа е различна от Европейския съюз организация, и не е негова институция. Съвета на Европа е създаден през 1949 г. със седалище – гр. Страсбург, Франция. Дейността му е в посока културно сътрудничество, демокрация, право и други. Има повече държави членки от ЕС.

интелект, роботиката и свързаните с тях технологии от Резолюция на Европейския парламент от 20 октомври 2020 г. с препоръки към Комисията относно рамка за етичните аспекти на изкуствения интелект, роботиката и свързаните с тях технологии (2020/2012(INL))³ се посочва, че е „необходимо ИИ или цифровата грамотност да бъдат включени в образованието и обучението, включително във връзка с подкрепата за цифровото приобщаване, както и да се провеждат информационни кампании на равнището на Съюза, които да дават точна представа за всички аспекти на развитието на ИИ“³

Днес, в унисон с тези идеи, в България все повече се работи в посока на включване на новите технологии в образованието, посредством Националната програма „Изграждане на училищна STEM среда“, която предвижда финансиране в размер на 360 000 лева, за всяко училище изработило концепция за работа в някое от предложените направления - Роботика и кибер-физични системи, Дизайн и 3D Прототипиране, Природни науки, Зелени технологии и устойчиво развитие, Математика и информатика.

За тяхното прилагане, обаче е необходима сериозна подготовка от страна на учителите. Основното предизвикателство пред тях е необходимостта от бързо развиване на рефлексивно равнище на знания, относно иновативните образователни подходи и изграждането на иновативна образователна среда.

През 2018 г. официалния вестник на ЕС публикува нова препоръка на Съвета на ЕС относно ключовите компетентности за учение през целия живот и насърчава държавите членки „да развият предоставянето на ключови компетентности“, в следствие на което в България се развива компетентностно ориентирана образователна политика, за която ще стане въпрос в трета глава на настоящото дисертационно проучване.

Значимост на изследването

Възприятията на децата се адаптират успешно в заварената от тях дигитална среда. Пътят до разбирането на това как обаче функционира всичко важно около нас като природата и човекът, остава неизвървян. Емоционалната интелигентност, чувството на принадлежност, познаването на културното наследство, цифровата грамотност представляват широка гама от компетентности, които се очаква да бъдат придобити в училище. Бързото развитие на технологиите изисква да учим повече, за да не останем в периферията на научно-

---

³ Официален сайт на Европейския съюз <https://ec.europa.eu> (посетено на 20.03.2021г.)

технологичния прогрес. За да може човек да проумее способностите, обема и възможностите на технология като изкуствения интелект, той трябва да познава поне базисни понятия в множество научни области, които ще бъдат разгледани в първа глава.

Въпреки предприетите мерки и начертаните стратегии, практиката показва, че "училището все още не е готово да се адаптира към съвременното дете и към този тип общество, в което то ще живее" (Витанова, Н. 2018:6). Българското училище е намирало път в различни исторически периоди и е успявало да поддържа учениците актуални на времето, в което живеят. Както образованието може да променя историята, така и историята може да променя образованието. Реалността през XXI век ни поставя пред изпитанието на бързо развиващите се информационни технологии, които обществото трудно може да догони в знанието и разбирането си за тях. Какви възможности дават? Как участват в ежедневието ни, какви са възможностите за инкорпорирането им в ежедневието ни за напред? Какво е важно да не забравяме от досегашните си порядки в новата реалност?

Цел, задачи, хипотеза, предмет и обект на изследването

Целта на настоящото дисертационно изследване е да очертае динамичните промени в образованието на XXI век, както и да анализира ролята на учителя при отстояването на непреходните образователни и общочовешки ценности.

За постигането на целта се поставят следните изследователски задачи:

Задача 1. Да се извърши функционален анализ на националните политики за иновации и образование.

Задача 2. Да се извърши функционален анализ на европейските политики за иновации и образование.

Задача 3. Да се проучи и анализира научната литература относно проблематиката:

- роля на учителя в педагогическото взаимодействие в последните двадесет години;
- роля на учителя в педагогическото взаимодействие през втората половина на миналия век;
- парадигми и структура на съвременните образователни програми за иновации;

- етнопедагогически аспекти на иновативната образователна среда, европейски образователни ценности, източни образователни ценности.

Задача 4. Да се проведе етнопедагогическо изследване за потребностите и предразсъдъците на учителите за внедряването на иновативни образователни програми.

Задача 5. Да се извърши диагностичен срез на компетентността и професиограмата на българския учител за прехода към иновативно образование посредством анкетна карта, разпространена онлайн.

Трябва да бъде направена и уговорката, че настоящото дисертационно проучване няма за цел да прави исторически преглед на развитието на образованието в България през XX-XXI век, а е фокусирано върху диагностичния срез на промените в ролята на учителя. Поради тази причина на преден план излиза не историческата хронология, а културологичните и обществени процеси като рамка на променената, но значима роля на българския учител в етапите на трансформации и преход.

Хипотеза:

Учителите притежават широк набор от компетентности за осъществяване на възпитание по време на педагогическото взаимодействие. Не така обаче стоят нещата с компетентностите, които се изискват за работа с навлизащите все по-всеобхватно нови информационни и комуникационни технологии. Осъществяването на иновативни образователни програми ще бъде по-ефективно в малки групи и с конкретна концепция, изработена от самия учител. Проектният принцип на внедряване на нови технологии в образованието обвързва учителя с генерирането на голям обем от информация извън педагогическото взаимодействие, по-скоро свързана с неговото администриране. Затрудненията за учителите произтичат не от възрастта им, а от широката гама необходими умения. Предизвикателствата, пред които са изправени учителите през 70-те и 80-те години на миналия век, са подобни на тези в наши дни. Дори идеологическата рамка да е различна, то крайната цел е много сходна. Да се адаптира образованието към технологичния напредък, без да изоставя своята функция да възпитава и изгражда светогледа, вътрешния свят и духовността на учениците.

Обект на настоящото етнопедагогическо изследване е учителят, неговите педагогически компетентности и неговите познания за съвременните образователни програми, целящи инкорпорирането на новите информационни и комуникационни технологии, както и представите му за възпитание в ценности в процеса на педагогическото взаимодействие.

Предмет на изследването са рефлексивните и ценностните основания за разработване на теоретичен модел на етнопедагогическа технология на иновативни образователни програми за цифрови технологии, културно наследство и емоционална интелигентност.

Проблемът, на който дисертационното изследване търси решение, е кои са непреходните ценности, които трябва да присъстват в образователния процес редом с цифровите технологии, науката, инженерството и математиката и очертаване на ролята на учителя като медиатор между традицията и динамиката на модерността.

Методология на изследването

На ниво конкретна научна методология се използват научни подходи на изследване в етнологията и педагогиката като проучването е и интердисциплинарно.

- Рефлексивен подход е приложен в два плана. Първият се отнася до това, че в края на всеки етап от настоящото дисертационно изследване е осъществена рефлексия. Вторият план е свързан с прилагането на рефлексивния подход като основополагащ психологически подход в интеркултурното образование.
- Аксиологичен подход, който се отличава със специфичния фокус върху формирането на ценности и ценностно-ориентирано поведение сред децата и учениците. Именно ценностният подход определя съдържанието на възпитанието в ценности на децата и учениците в училище.
- Етнопедагогически подход, разкриващ значението на образователния опит в етнически и в национален план за формирането на личността, нейните ценности и ценностни ориентации.

- Културологичен подход, който е основан на етнокултурните аспекти на образованието и разглежда традиционната⁴ култура на образование като неразделна част от световната култура.

Първият метод на теренното изследване е виртуалното анкетно проучване – въпросник. Посредством него могат да бъдат обхванати голям брой респонденти, без тяхното местоположение да се превръща в предизвикателство за изследователя. В изследването на учителя като медиатор между традицията и модерността са обхванати тридесет учителя. Териториалния обхват на анкетираните включва: София, Пловдив, Варна, Нова Загора, Силистра, Хасково и Годеч. „Всъщност етнографската методология познава виртуалното пространство още от началото на 90-те години на миналия век. Тогава най-вече западните етнологии и антропологии го определят като перспективно изследователско поле, където учените от социалните и хуманитарните науки могат да правят количествени и качествени проучвания“ (Markham 2005: 793 – 820). През последните няколко години сред българските учители редовно се провеждат виртуални анкетни проучвания, не само от изследователи, а и от Министерство на образованието и науката и регионалните управления на образованието. „Началото на 2020 г., което е белязано с въвеждането на противоепидемичните мерки, насочи огромна част от етнологите в страната и по света да приложат виртуалните методи в изследванията си. Сред най-използваните е онлайн анкетното проучване за определен период от време, което е доказало ефикасността си.“ (Кънев, С. 2021:20). Разбира се, не липсват и мнения, които не подкрепят виртуалните анкетни проучвания. „Когато се подходи по този начин, анкетата се попълва от лица, които са истински заинтересовани от темата, което, от една страна, е позитив. Те могат силно да наклонят везните в една или в друга посока и поради това да се стигне до силно изкривяване на реалните стойности на изследваните признаци. При прилагането на метода на отзовалите се, трябва да се знае, че информацията няма представителен характер и не може да бъде използвана за генерализации, обобщения и констатации“ (Ченгелова 2019: 59). Кое се потвърждава и от част от отговорите получени в настоящия въпросник, който се

---

⁴ В настоящото дисертационно проучване „традиционната култура“ и „традиционно образование“ се възприемат спрямо трактовката на Христо Вакарелски, според която „трайната култура, която е навлязла в неговите (на народа или групата народи-бел. авт.) традиции или видимо навлиза в тях, като се асимилира и е от естество да бъде предвидена по-нататък“.

осъществява задочно, без непосредствен и пряк контакт между респондентите и интервюиращия. Той е целесъобразен по две причини:

- Първо, защото трябва да се достигне до голям брой респонденти, за относително кратък период от време;
- Второ, защото въпросите изискват респондентите да помислят внимателно над своите отговори.

Въпросникът започва с изискването на обща информация (пол, възраст, населено място, професионална квалификация) и се състои от два модула:

Модул 1 – Професиограма на учителя;

Модул 2 – Компетентности на учителя.

Вторият метод приложен в настоящото теренно проучване е полуструктурирано интервю. Въпросите в него са разделени в три блока:

- Блок 1 - Иновация в сферата на училищното образование;
- Блок 2 - Ценности в сферата на училищното образование;
- Блок 3 - Педагогическо взаимодействие / въздействие: „ учител – ученик“.

Въпросникът за учители съдържа 29 въпроса, всеки от който е със свободен отговор. С проучването се цели събиране на информация относно самооценката на педагогическите специалисти в план възпитание в ценности и технологии и образование, както и с нуждите на педагогическите специалисти от обучения за формиране на знания, умения и компетентности относно работата с нови информационни и комуникационни технологии. Застъпени са и темите за педагогическото взаимодействие учител-ученик и ролята на учителя в хода на времето. В уводната част на полуструктурираното интервю се изисква информация от респондентите за предметната област, в която те преподават и мястото, където работят (голям град, малък град, село). От петнадесетте анкетирани учители само двама са мъже. Всички респонденти преподават в градски условия, голяма част от тях, на територията на София, други обхванати градове са: Добрич, Плевен, Пловдив и Бухово. Възрастовият диапазон на анкетираните е от двадесет и пет до седемдесет годишна възраст, всички те са действащи учители.

Съдържание на дисертацията

Първа глава

Медиация и образование

За да се вникне в предизвикателствата на медиацията и образованието, ще бъдат разгледани някои от предизвикателства и условията на работа, пред които е изправен учителят днес. В настоящата глава ще бъдат разгледани: глобалното образование и ролята на учителя в него, изкуственият интелект, професиите на бъдещето, общочовешките ценности, европейските образователни ценности, източни образователни ценности и функциите и професиограмата на учителя.

1.1. Глобалното образование и ролята на учителя в него

Глобалният свят, в който живеем днес, се променя с ускорени темпове вследствие на бързо развиващите се технологии. Българите като общество и човечеството като цивилизация са изправени пред значими духовни предизвикателства в бързо развиващия се материален свят. Преносът на общочовешки ценности между поколенията е възпрепятстван от все по-ограниченото време, което децата могат да прекарват със своите родители и близки, а именно семейството е първият източник на знания и умения, който изгражда светоусещането на младия човек. Необходимостта от устойчиви ценности за добруването на обществата и народите е добре позната, както на историческата, така и на етноложката науки. Приемайки устойчивата тенденция за все по-ангажирани родители и деца, целодневно обучаващи се в държавни образователни институции между 2 и 10 годишна възраст, достигаме до един въпрос. Кой би могъл да подпомогне семейството в този важен за всеобщото ни добруване възпитателен акт? Професионално подготвен ли е учителят за тази задача? Може ли обществото да му се довери в изграждането на най-важното за всеки биологичен вид – неговите деца - неговото утре? Кои са тези общочовешки ценности, които бихме могли да възпитаем у децата в училищна среда? Децата, израстващи през последните 20 години в динамично променящ се свят, са изправени пред голямо предизвикателство. Светът иска от тях повече, отколкото те могат да получат в училище и в семейството си.

Възрастните също сякаш не съвсем разбират глобалните и изключително бързи процеси, които протичат и пряко касаят всички ни като дигитализацията, навлизането на изкуствен интелект, роботизираната икономика, геополитическите процеси и други.

Под номер четири в целите за устойчиво развитие (ЦУР) на ООН до 2030 година е **образованието**. В подцел 4.7 се застъпва **Глобалното образование**, пред което стои предизвикателството „да се гарантира до 2030 година, че всички учещи придобиват знанията и уменията, необходими за насърчаването на устойчиво развитие, включително чрез преподаване на знания за устойчиво развитие и устойчив начин на живот, правата на човека, равенство между половете, насърчаване на култура на мир и ненасилие, глобално гражданство, разбиране и оценяване на културното многообразие и приноса на културата за устойчиво развитие. Глобалното образование трябва също така да се развие и предостави възможност за равен достъп до учене през целия живот за всички, без значение от възрастта, пола и социалното положение.“ Тази заявка на Глобалното образование кореспондира и с чл. 26 на Всеобщата харта за правата на човека от 1948 година, според която: „Образованието трябва да бъде насочено към пълно развитие на човешката личност и към засилване на зачитането на правата на човека и на основните свободи. То трябва да подпомага разбирането, толерантността и дружбата между всички нации, расови или религиозни групи и да утвърждава дейностите на обединените нации за поддържане на мира.“

Съветът на Европа определя глобалното образование като такова, което отваря сърцето за взаимовръзките и приликите, които съществуват между хората и общностите по света. То дава на младите, от които зависи бъдещето, знанията, уменията и ценностите, които ще им помогнат да направят бъдещето на света справедливо и споделено.

ЮНЕСКО описва глобалното образование като практика, която развива усещането за принадлежност към по-широка общност. Подчертава политическите, икономическите, социалните и културните взаимозависимости между местно, национално и глобално.

Средната учителска възраст е намаляла от 51 години през 2015 на 48 години през 2021 година, което значи, че учебната подготовка на голяма част от активните учители е осъществена чрез книгата като основен източник на информация. Усъвършенстването на преподавателските методи изисква задълбочена работа и преосмисляне на голяма част от

целите на един учебен час. Необходимостта от дигитализиране на голяма част от образователния процес изисква проява на творчество от страна на учителя, защото методите, по които той самият се е обучавал, днес до голяма степен не са актуални.

Заниманията с дигитални технологии и високотехнологично оборудване за визуализация изисква допълнителна подготовка на учителите. Като тук не става въпрос за обучения по дигитални умения, а за изцяло нова методическа разработка на темите от учебното съдържание. Като нуждата от това се потвърждава и от Стратегическата рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в Република България (2021 – 2030). „Иновациите в методите на преподаване ще спомогнат за по-силна мотивация за учене и за по-осмислено и трайно знание. Кариерното ориентиране на децата/учениците във всички образователни етапи ще подпомогне професионалната им и житейска реализация.“⁵

1.2. Какво е изкуствен интелект?

Регулация на цифровите продукти с Изкуствен интелект, които биха могли да се използват в образованието, за щастие има. Европейският парламент „подчертава, че образователните институции следва да се стремят да използват за образователни цели системите с ИИ, които са получили европейски сертификат за етично съответствие“.⁶ В края на резолюцията е приложен изчерпателен и кумулативен списък на високорисковите сектори и на високорисковите употреби или цели, които могат да доведат до евентуално нарушаване на основните права и правилата за безопасност.

---

⁵ Стратегическа рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в Република България (2021-2030)

⁶ - (https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2020-0275_BG.pdf) (посетен на 05.04.2021г.) - Рамка от етични аспекти на изкуствения интелект, роботиката и свързаните с тях технологии Резолюция на Европейския парламент от 20 октомври 2020 г. с препоръки към Комисията относно рамка за етичните аспекти на изкуствения интелект, роботиката и свързаните с тях технологии

1.3. Професии на бъдещето

Кариерното ориентиране е част от работата на учителя. За да бъде полезен на своите ученици, той трябва да има познания за зараждащите се професии. Те се създават, за да отговарят на нуждите на бизнеса на бъдещето. В контекста на Четвъртата индустриална революция, т.нар. „Индустрия 4.0“, те ще са насочени към обслужване на технологиите и иновациите, демографските промени, нарастващата урбанизация, недостига на ресурси и промяната в климата. Първата индустриална революция (Индустрия 1.0.), от края на XVIII и началото на XIX в., води до редица промени в живота на хората, като механизира голяма част от дейностите, които до тогава се извършват ръчно. В края на XIX век е поставено началото на Втора индустриална революция (Индустрия 2.0.), по време на която се наблюдават: масово производство на конвейерни линии, на парни машини, разпространение на електричество. Те водят до улеснения в бита и значителното замогване на хората. Автоматизацията и компютъризацията на производствените дейности във втората половина на XX в. бележат Трета индустриална революция (Индустрия 3.0.). От началото на Възраждането, съвпадащо с годините на Първата индустриална революция, до днес образованието не спира да се развива и приспособява към все по-високите цели на човечеството. То става все по-масово и всеобхватно като комплекс от знания, умения и компетенции. В Четвъртата индустриална революция (Индустрия 4.0.) технологичният напредък е по-бърз от всякога.

1.4. Общочовешките ценности.

Понятието „ценности“ се използва от Имануел Кант през XVIII век, когато то вече е осъзната философска категория. Според него ценностите са „целите, поставени пред волята“. Посредством ценностите човекът придава смисъл на хаоса. В различните трактовки на понятието ценностите винаги са свързвани с определена култура, взаимодействието на човека с обществото и формирането на определени норми на поведение. „Нормата може двояко да регулира поведението чрез аксиологическия (ценностен) смисъл и чрез нормативния си императив. Императивът действа самостоятелно и безапелационно, независимо от ценностното съдържание. Нормата е много по-ефективна като превантивно

средство, когато тя е и ценност, т.е. значима за субекта. Социални ценности, усвоени като норми, действат като поведенчески регулат (Клинчарски, 1989:78). Ценностите могат да бъдат норми, но не всички норми са ценности. „Ценностите са коренът на всички други елементи на културата – етикет, начин на живот, дори език. Те диктуват човешкото поведение и емоциите“ (Баптист, Х. П., 1995:46).

Активното отношение към ценностите поставя ключовия проблем за средствата и пътищата за въплъщението на ценностите, за превръщането им в блага. „Осъществената ценност се преживява като благо“ (Фотев, 2009:7). „Няма абсолютна универсална система от ценности, подходяща за всички времена и народи. В същото време може и трябва да се говори за най-приемливата, хуманна, прогресивна система от ценности“ (Розов, 1992:50). „Ценността е изначално самоосновна и по тази причина е обосноваваща и оправдаваща (легитимираща) човешките действия“ (Фотев, 2009:11).

1.5. Европейски образователни ценности

В центъра на настоящата разработка попадат учителите, учениците и ценностите, на които те са носители затова ще обърне внимание на политиките на ЕС в образованието, което ще спомогне за по-цялостното разбиране на това кои ценности се определят като важни. Във всички директиви, рамки, стратегии и доклади на европейски институции, които бяха разгледани, сериозно внимание се обръща на необходимостта от това европейците да се превърнат в единна общност, която да не позволява на локалните национализми отново да станат причина за разделение. Същевременно да се изгради приемственост спрямо прииждащите от различни краища на света хора, които трябва да бъдат включени в икономическия и социален живот на Европа, защото в противен случай остават бреме за останалите, които работят, учат и се развиват. Тази политика не сработва добре сред страните в Източна Европа не само заради културните различия, но и заради опасенията на по-бедните държави, които рискуват да попаднат под икономически, политически и социален натиск от страна на Западния свят.

На срещата на лидерите в Гьотеборг⁷ е изложена визия за изграждане на Европейско пространство за образование до 2025 г. В Декларация относно популяризирането чрез образование на гражданските и общите ценности — свобода, толерантност и не дискриминация, Париж, 17 март 2015 г., се отбелязва, „че Европа, в която ученето, обучението и научно-изследователската дейност няма да бъдат възпирани от границите“⁸. Предвижда се тя да е континент, „в който престоят непрекъснатото обучение и учене ще бъдат обичайна практика, а владеенето на два други езика освен майчиния ще се е превърнало в правило. Континент, в който хората имат силно чувство за европейска идентичност, за европейско културно наследство и неговото многообразие“⁹. От този текст като важни за европейското общество ценности маркираме *свободата, толерантността и недискриминацията*. Колкото и трудно да е загърбването на междуособиците между отделните европейски държави, сближаването ни най-малко на образователно ниво е изключително важно за успешното функциониране не само на съюза, а и на всички членки. Проблемите, които носи глобализацията, не могат да бъдат решавани локално, колкото и силен да е национализмът сред някои от европейските народи, трябва да си дадем сметка, че ние сме едно цяло и предизвикателствата пред нас са общи.

1.6. Източни образователни ценности

За да се вникне в целевите за източната култура образователни ценности, е добре да бъде разгледана философията за Интегрирано образование през целия живот (ИОЦЖ) на японката Йошико Номура (1922-2003). Пътят към запознаването с нейната философия минава през създаденото в България през 2010 година Гражданско сдружение с не стопанска цел „Постоянно образование“, чиято дейност е тясно свързана с тази на японската фондация „Номура“. По време на обученията и срещите, които те провеждат с учители се разглеждат основните принципи на философията за Интегрирано образование през целия живот. Прилагането им в учителската работа помагат за разширяването на фокуса при

---

⁷ Нови приоритети на европейското сътрудничество в областта на образованието и обучението (23 и 24 ноември 2015 г.)

⁸ Декларация относно популяризирането чрез образование на гражданските и общите ценности — свобода, толерантност и недискриминация, Париж, 17 март 2015 г.

⁹ (пак там)

преподаването на конкретно събитие, като се изхожда от общото - човешката цивилизация към частното – определен народ или събитие. Сред основните принципи, заложи от нея, са:

- възстановяване на хуманността;
- установяване на взаимна зависимост;
- създаване на трета цивилизация;

Важно е да се отбележи, че в случая „интегрирано“ трябва да се разбира в контекста на въведено (включено) в индивида според конкретната му среда (местоживеене, пол, раса, възраст и др.). Нещо изключително важно и в европейския контекст на темата. Макар и обитатели на един континент, всички европейски народи имат своите локални специфики.

Не може да се отрече, че в началото на XXI век ние вече сме навлезли в период на безпрецедентна промяна. Спомена за неспокойния XX век е избледнял, почти не са останали живи свидетели на световните войни, които да напомнят колко важен е мирът, защото само човек, преживял война, както Йошико Номура, може пълноценно да оцени мира и свободата. В своята философия тя обръща внимание на неотложната нужда от преформулиране и съживяване на ценностните ни системи като същевременно следва радикално и категорично да образуваме отношенията си към бързо променящия се свят. Дните, в които живеем, ни изправят пред драматични промени, по-значими и по-големи от тези при индустриалната революция от XVIII и XIX век. „Спонтанното възникване на интегрираното образование през целия живот и разпространението му беше закономерният отговор на настъпилите коренни промени“ (Номура Й., 2010).

1.7. Учителят – функции и професиограма

Учителят като възрастен човек, запознат еднакво добре както с традиционните и общочовешките ценности, така и с изискванията на технологично и глобално общество, е най-подходящ за преносител на знания, ценности и нагласи. Благодарение на времето, което прекарва с деца, добре познава потребностите на новото поколение. Често чувам, че „да си учител не е професия, а призвание“. Разглеждайки отговорностите, задълженията и целите на учителската работа, това твърдение става акуратно. С промяната на социалната ситуация,

в която младото поколение се развива, се променят и условията за социализация. „На фона на радикалните обществени промени се обезценяват утвърдените вече модели за социална ориентация и възможности за идентификация, като при това отпадат някои структурни и действащи активно модели за живот и за житейски избор“ (Пенчева, Е., 1998г.). В годините, в които се променя битът на човек, промяна в ценностите настъпва не само сред децата, а в цялото общество. Новите модели на житейски избор са обвързани с желанието на индивида да се впише в новия, постоянно развиващ и изменящ се социален ред. Старите ценности се съхраняват по-успешно при индивиди и групи, при които реална промяна в ежедневието и работата не е настъпила. В теорията на Д. Кацаров са изведени три основни принципа, три критерия, върху които трябва да бъде изградено образованието. Те са *любов, свобода и опит*. (Пенчева, Е. , 1998г.)

При **взаимоотношенията с учениците** основните компетентности на учителя са свързани „с професионално-педагогическата и професионално-психологическата му подготовка, която е важна за ефективното общуване с учениците както в процеса на преподаване на учебното съдържание, така и в ситуации, свързани с личностното им развитие и междуличностните взаимоотношения в ученическата общност, в контекста на индивидуалния и диференцирания подход“¹⁰ Важно е учителят да осъзнава и приема необходимостта от прилагането на центриран спрямо ученика подход в процеса на общуване, обучение и други училищни дейности. Това е необходимо за „създаването на подходящ социално-психологичен климат в класната стая, където учениците да се чувстват спокойни и в безопасност, за да могат да развият пълноценно своя потенциал“¹¹.

---

¹⁰ Приложение №3 от „Наредбата за държавните изисквания за придобиване на професионална квалификация "учител"“

¹¹ (пак там)

Втора глава

2. Училищната институция – развитие и насоки

Фокусът на тази глава е развитието на училищната институция, поставена в контекста на обществени изменения, извършени през XX и XXI век.

През 70-те и 80-те години на миналия век редица учени обръщат внимание на творчеството в учителската професия. То бива определяно като „креативност, способност да виждат нови отношения, да се продуцират необикновени идеи и да се отклонява от традиционни модели (начини) на мислене“ (Arnold W., Meiler E., 1972). Също така творчеството е процес, в резултат на който има ново произведение, което се приема като полезно, логически защитимо и задоволяващо значима група от хора в даден период от време (Stein M. J., 1974:11).

Политическите промени в едно обществено развитие неминуемо водят и до промяна в идеологическата рамка и държавна политика по отношение на образованието. Обективният анализ на развитието на българското училище през епохата на социализма показва, че то следва идеологическата рамка, но личната инициатива на учителя и в онази епоха е насочена към формиране на общочовешки ценности, макар и изключително трудно. Огромните трудности, през които трябва да мине учителят се дължат на рамката на т. нар. социалистически мироглед, който е ясно разписан и систематично налаган. За пример е даден направен от автора на настоящето изследване анализ на Първия конгрес на Народната просвета, където една от целите е „да даде посредством силата на колективния ум, колективната воля и обединените усилия на цялото общество нов силен тласък в усъвършенстването на българското образование“¹². Докладът продължава в този пламенен тон, в унисон с условията на политическото говорене в условията на Студената война (1947-1991), като демонстрира възможностите за обществено влияние на комунистическото образование и култура. „Малко е да се каже, че планетата пулсира с неспокоен ритъм. Планетата гори! И в този огън изгаря и отмира постепенно несъвършенството и

---

¹² Доклад на Людмила Живкова за претворяване в живота решенията на Юлския пленум на ЦК на БКП (1979) за развитие на образователното дело в НР България, публикуван във вестник „Народна култура“ на 16 май 1980 година.

ретроградността на стария свят, дръзновено се раждат кълновете на новото съзнание, в борбата с трудностите на развитието се утвърждава бъдещето и необходимостта от изграждане с колективните усилия на всички хора и народи на Новия Свят – светът на Комунизма, в който ще господствуват високият хуманизъм и справедливостта, ще тържествуват свободата и красотата на човека, на човешкия труд и творчество“¹³. Сред заложените в доклада цели е и „разгръщането на борбата за мир и разоръжаване“, „развитието на световното комунистическо, работническо и националноосвободително движение“, „активизирането на профсъюзното сътрудничество“, „целенасочването на женското движение“ и утвърждаване на мястото и ролята на „културата като фактор за сътрудничество и сближаване на страни и народи“¹⁴.

По време на прехода към пазарна икономика с навлизането на множество технологии и особено след влизането на България в Европейския съюз в българското образование започват множество промени. Тяхната основна цел е да отговорят на динамиката в социалната, медийната, технологичната и семейната среда. На международно ниво глобални промени в образованието започват още през втората половина на миналия век.

Приносно за разбирането на ролята на учителя през 90-те години на миналия век е схващането, че „на учителите се дължи почит и уважение от учениците, административните органи и обществеността. Накърняването на достойнството и авторитета на учителите е недопустимо“¹⁵

Още в първите години на прехода през 1991 година в Държавен вестник, брой 86 от 18 октомври 1991г., е обнародван Закон за народната просвета, който макар и с изменения се прилага до 2016 година, когато е приет Закон за предучилищното и училищното образование, които действат до днес.

---

¹³ (пак там)

¹⁴ (пак там)

¹⁵ ЗНП, 1991г., чл. 12, ал.5

2.1. STEM образователна политика

STEM образователната политика навлиза в българското училище с началото на националната програма “Изграждане на училищна STEM среда”. В нея се предвижда промяна в образователната среда и използваните технологии, в методите на преподаване и в организацията и управлението на процеса на обучение. През 2022г. са отворени процедури за кандидатстване по два инвестиционни проекта, свързани с изграждането на STEM среда - „STEM центрове и иновации в образованието“ и „Модернизация на училищната инфраструктура“. Обединяващият фактор между проектно-базираното образование и STEM образователния подход е финансирането. То е необходимо за изграждане на актуална на времето си образователна среда. За прилагането на STEM подходът е нужна материална база, подходяща за практически занимания. Понеже нуждите на всяко училище са различни, изграждането на такава се осъществява на проектен принцип. Училищните институции сами трябва да съставят индивидуален проект, който да представя желаните промени в технологична и практическа насока. Проектно-базираното образование в България води своето начало от преди повече от 15 години. То излиза от сферата на професионалното образование и навлиза постепенно във всички нива на училищното образование от начален до гимназиален етап. Първите стъпки са с единични опити, създаване на общности като тази на учителите-новатори подкрепена от едноименната програма на Майкрософт в периода 2005-2010, чрез провеждане на редица форуми и споделяне на добри практики. Разработват се и успешно се апробират методики за прилагане на проектно-базирано обучение при интегриране на технологии (Папанчева, Р., Димитрова, Кр., Калочнова, Н., 2008:2) STEAM стратегията и проектният метод на обучение използват „начини за разбиране и прилагане на интегрирана форма на обучение, която прилича на реалния живот.“¹⁶ Така „децата показват какво са научили, като работят с материала по различните учебни предмети, изследват връзки, сътрудничат си един с друг, оценяват себе си и съучениците си.“¹⁷

В литературата може да се срещне и абревиатурата STEAM, в която:

 S – Science (Наука)

---

¹⁶ Какво е STEM и STEAM? Ръководство за родители и възпитатели, 2021 г., STEAM Powered Famili, <https://bit.ly/39VpRD4>

¹⁷ Какво представлява проектно базираното обучение, 6.12.2018 г., ПРИОБЩИ.СЕ, <https://bit.ly/3bXUt9V>

- ✚ Т – Technology (Технологии)
- ✚ Е – Engineering (Инженерство)
- ✚ А – Art (Изкуство)
- ✚ М – Mathematics (Математика)

Закона за народната просвета действа почти без изменения до 2016 година, когато е приет действащия до днес Закона за предучилищното и училищното образование. Въпреки отсъствието на динамични промени в законовата рамка на образованието, в него не липсват промени в идеологически аспект. В периода на социализма превес взимат съветските идеи в педагогиката. През 70-те години на ХХ век Людмила Живкова като председател на съвета за култура прокарва идеи, от които тя лично е повлияна като агни йога, например. Инициативата „Знаме на мира“, освен просветен характер има и политически такъв. Една от целите е създаване на положителен образ на България сред бъдещия световен политически елит.

След приемането на България в Европейския съюз навлизат европейските образователни ценности, лишени от пропагандата на тоталитарния режим. Тези ценности са прокарвани чрез законови промени, стратегии, програми и проекти. Въпреки различните влияния в образователните ценности, българските учители съумяват да запазят авторитет, базиран на тяхната компетентност и професионална подготовка, но и до днес сред съсловието битува известна доза предпазливост спрямо промените и нововъведенията в образованието.

Трета глава

Учителят – традиция, модерност и днес (Етноложко изследване)

3.1. Ролята на българският учител в традиционното общество.

Принадлежността, родолюбието също са ценности предавани от традиционния български учител. Почти невъзможно е да се преподават хуманитарни науки, като история

и литература без да се запали тази искра у учениците. Историкът Иван Снегаров (1882-1971) си спомня за своето учене в Охридската българска прогимназия „Св. Климент“ в периода 1895-1897 г. „...за нас, които се учихме в българските училища в Македония в турско време, нямаше по-любим предмет от българската история, която учителите ни предаваха някак скришом, без учебници, ние запомняхме историческите разкази само по техните въодушевени разкази.” (Снегаров, И., Станишев, Н. Хр. , 1943)

Днес не можем да очакваме всеобхватни енциклопедични знания, революционни подвизи и монашеска смиреност от всеки български учител за да бъде възнаграден с уважение и признателност. Достатъчно е да вникнем в ежедневните занимания, които не включват само преподаване на знания. Ежедневното общуване с множество ученици е предизвикателство изпълнено с всякакви изненади. Изисква високо ниво на емпатия, търпение и всеотдайност, това е достатъчно за поне минимална признателност от страна на останалите трудещи се извън образователната система хора.

3.2. Функции и роля на учителя на етап социалистическо общество

Българският учител през социализма се ползва с голямо уважение. Той е проводник на комунистическата идеология. Като сред задълженията му спадат „формирането на марксистко-ленински мироглед, възпитаването в комунистическа убеденост, във вяръност към революционните бойни трудови традиции на съветския народ, в стремеж да се следват, да се развиват и разпространяват тези традиции; възпитаването в социалистически патриотизъм и високо чувство на пролетарски интернационализъм, на граждански дълг към своята родина, към делото на Комунистическата партия; формирането на гражданско самосъзнание, на идейна зрелост, на умение да се противодействува на чужди влияния;

формиране на обществена активност и непримиримост към нарушителите на обществения ред“ (Ахаян, Т. К., 1976). През 70-те години на миналия век в образованието навлизат нови научно-методически основи за преустройство на учебния процес.

3.3. Функции и роля на учителя на етапа на постомодерното общество

Обликът учителя трябва да удовлетворява цяла редица от най-важни изисквания. Тук се включва “високото равнище на теоретична подготовка, духовното богатство, наличието на педагогически способности и други” (Калинкин, М. И., 1876). Всичко това произлиза и от разнородните функции, които той има: класно ръководство, работа с пионерите и комсомолците, с родителите и общността. Без значение каква дисциплина преподава социалистическия учител, неговата идейна убеденост остава фундамент на учебно възпитателния процес. Динамичността на социалните процеси, “засилването и видоизменянето на борбата на двете идеологии карат педагога системно да се занимава с политическото си самообразование” (Калинкин, М. И., 1876). В основата на нравствения авторитет на учителя се поставя връзката между дела и думи, между убеждения и постъпки в неговия живот. Така че познаването на политическите и социалните явления не е достатъчно, в ежедневието си учителят трябва да доказва, че живее според тези идеали. “Учителят за разлика от другите хора формира собствения си характер не само за себе си” (Калинкин, М. И., 1876).

Българският учител бива възприеман и като творец. Както Румен Вълчев пише, „Творчеството в учителската дейност е нещо обикновено - естествено е да погледнеш на ученика и на ситуациите, които възникват, по свой начин и да се опиташ да ги решиш. Творец си дори само поради факта, че имаш изключителната възможност да се докоснеш до детските съдби (а често и до тези на родителите им)“ (Вълчев, Р., 1990:12). Творчеството се разбира като „способността да се виждат нови отношения, да се продуцират необикновени идеи и да се отклонява от традиционни модели (начини) на мислене“¹⁸

3.4. Компетентностно – ориентирана образователна политика

---

¹⁸ Encyclopedia of Psychology, ed. by HaEysenck, W. Arnold, E. Meilr, L., 1972.

Основната идея на компетентностно – ориентираната образователна политика се съдържа в тезата, че образованието трябва да предложи на ученика не само фрагментни знания, способности и умения, но и да развие способността и готовността на ученика за професионална дейност в различни ситуации и различни условия на работа. Компетентностния подход е опит за хармонизиране на пазара на труда с училищното образование, в частност професионалното. Основната задача, която е поставена в този подход е да се разбере какво е необходимо и достатъчно, да знае и може един бъдещ експерт. Компетентностно – ориентираната образователна политика е създадена, за да отговори на обществената нужда от компетентни специалисти, които да притежават не само специфично познания, но и умения, които ще им позволят да разрешават възникнали проблеми в практиката им. Важно е още в училище децата да разберат необходимостта да развият такива умения, които ще ги направят конкурентно способни в съвременните условия на живот. Както е важно да са готови и способни на сътрудничество за разрешаването на нови, непознати и неочаквани задачи.

3.3.1. Педагогически взаимодействие: учител - ученик (функционален анализ)

Училището е духовна институция. Целите и задачите на просветната дейност не могат и не биват да бъдат сравнявани, с която и да е друга държавна институция. В основата си педагогическото взаимоотношение между учителя и ученика не се променя без значение, в контекста на кой исторически период го разглеждаме. Учителят е отговорник, ментор и активна страна във взаимодействието му с ученика. Обучаемите също могат да поемат инициативата в общуването с учителя, но ако не го прави, то задача на учителя е да намери път към детето. За образователния процес изключително важни са доверителните отношения, а те са възможни само чрез личен контакт.

3.3.2. Педагогически взаимодействие: учител - родител (функционален анализ)

Основната концепция на взаимодействието между училищната институция и семейството е "... актуализация на ресурси и способности на всеки, ... процес, който включва обучение да работят заедно и оценяване на положителния принос на всеки партньор на

връзката" (Bouchard, 1998:8). Иначе казано, родителите и педагогическите служители да обсъдят и преценят с какви възможности са децата, като например знания, способност за концентрация, памет, изграждане на смислови връзки и много други. Родителите и учителите да работят в партньорство, основано на взаимно доверие, общи цели и двупосочна комуникация. След като това бъде обсъдено и уточнено, и двете страни трябва да предприемат действия за доизграждане на младия индивид. Трудностите в това взаимодействие идват от честите различия между представата за ученика на родителите му с тази на учителите. Семейството е склонно да хиперболизира способностите на детето, поради емоционална привързаност, липса на редовен контакт, не познаване на държавните стандарти и изискванията за съответния клас и други. Повечето хора не подкрепят равнопоставеността между семейството и образователната институция. „Застъпниците на водещата роля на училището, смятат че това води до загуба на професионалния контрол.” (Иванов, 2011:12). Равнопоставеността и партньорството са възможни ако и “...двете страни в партньорското взаимодействие се възприемат в ролята на експерти с еднакво значими роли и функции. Учителите са експерти в обучението и образованието, а родителите са експерти по отношение на собствените им деца”¹⁹.

3.4. Теренно изследване на учителя като медиатор между традицията и модерността.

ИЗВОДИ

Динамичните промени в образованието на XXI век могат да се квалифицират в следните насоки:

- преход към целодневна организация на учебния ден;
- внедряване на информационни и комуникационни технологии в образованието;

---

¹⁹ Steh, B.,J. Kalin (2011). BuildingPartnerCooperationbetweenTeachersand Parents. In: *C.E.P.S Journal*, Vol. 1, № 4, p. 84 (Hornby, 2000, цит. по Steh and Kalin, 2011).

- допълнителна квалификация на учителите;
- проекто-базираното образование;
- изместване на фокуса на образователните програми от изграждане на знания към изграждане на умения.

Образователните маркери на непреходните общочовешки ценности включват:

- хуманност;
- емпатия;
- толерантност;
- взаимност;
- грижа за околната среда.

Извършеният от мен функционален анализ на националните политики за иновации и образование, доказва, че на този етап акцентът на иновациите в образованието е образователната среда. Работи се в посока на повишаване на квалификацията на учителите, но 80% от интервюираните споделиха, че не намират квалификационните курсове за полезни. По-голямата част от информацията, която се предоставя в тях е вече позната на учителите. Рисковете от внедряването на задължителни квалификационни курсове и акредитацията на учителите на база тях са:

- формализиране на квалификационните курсове за учители;
- изграждане на иновативна среда в училищата, с която няма кой да работи;

Извършеният от мен функционален анализ на европейските политики за иновации и образование, доказва че фокусът им е върху изграждането на компетентности у учениците, който са приложими на този етап от развитието на обществото и технологиите. Както и, че рисковете от внедряването на технологии с изкуствен интелект в образованието се определят като високо рискови.

Ролята на учителя в педагогическото взаимодействие в последните двадесет години се отличава със следните характерни особености в професионален и личностен план:

Професионални компетентности:

- умения за прилагане на интерактивни методи на преподаване;
- работа с информационни и комуникационни технологии;
- богата психологическа култура за съвременните разбирания на човека.

Личностни компетентности:

- емоционална стабилност;
- мотивация за постижения;
- гъвкавост;
- висока устойчивост на стрес;
- адаптивност.

Ролята на учителя в процеса педагогическото взаимодействие през втората половина на миналия век се отличава със следните характерни особености в професионален и личностен план:

Професионални компетентности:

- методическа подготовка;
- теоретична подготовка;
- умения за възпитание в идеология.

Личностни компетентности:

- авториарност;
- съдържаност.

Съвременните образователни програми за иновации на равнище МОН притежават следните слаби страни:

- предвиждат създаването на иновативна среда, но не предвиждат средства за инфраструктурни промени на училищата;
- изграждане на умения, за сметка на теоретични знания;

- грижата за собственото здраве и здравето на планетата е изведена извън задължителните компетентности;
- липса на стимули за младите учители.

Това би довело до следните рискове при тяхното приложение в педагогическата практика:

- реализиране на неизползваема иновативна образователна среда;
- изоставане на учениците в тяхната теоретична подготовка;
- фокусиране на образователното взаимодействие върху хаотична игра, а не дисциплинирано учене.
- намаляване на броя занятия със здравна и екологична тематика;
- липса на подготвени кадри, притежаващи компетентности за работа в иновативна образователна среда.

Етнопедагогически аспекти на иновативната образователна среда са:

- неформални педагогически практики при възпитанието на учениците в творческа среда;
- съобразяване на функциите и задачите на етнопедагогиката със съвременната реалност;

Проведеното етнопедагогическо изследване за потребностите и предразсъдъците на учителите за внедряването на иновативни образователни програми бе структурирано в два модула, съобразно методологията в областта на етнологията. То бе проведено с извадка от тридесет учители, съобразно образователните етнопедагогически маркери на външната среда. Полуструктурираното интервю бе проведено с малка извадка от учители, които работят по иновативни образователни програми и от тях се очакваше да са на рефлексивно равнище на знания и покриване на всички професионални компетентности на ДОС за учители, директори и други педагогически специалисти на МОН.

Извършеният диагностичен срез на професиограмата на българския учител за прехода към иновативно образование в онлайн условия, доказва отсъствието на:

- рефлексивно равнище на знанията на учителите за това какво представляват иновациите в сферата на образованието и с какво се характеризира педагогическата иновация;
- рефлексивно равнище на знанията на учителите относно: етнопедагогика, ценностно – ориентиран и рефлексивен образователен подход;
- подход за повишаване на мотивацията за учене в електронна среда.

Което води до следните проблеми в сферата на училищното образование:

1. Недостиг на учители подготвени да работят по съвременните образователни програми за иновация в сферата на училищното образование или формализирането на дейностите по тяхното изпълнение;
2. Ниски образователни постижения на учениците при учене в електронна среда;
3. Повишаване на тревожността на учителите, поради невъзможност за изпълняване на възложени задачи;

Те могат да бъдат неутрализирани, чрез следните мерки за образователна превенция, спрямо новата роля на учителя:

1. стимулиране на съвместна работа между млади и старши учители по иновативни образователни програми;
2. ограничаване на формално провежданите квалификационни обучения за учители.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В процеса на изследване на ролята на учителя като медиатор между традицията и модерността и сравнявайки образователната действителност днес с тази от преди четиридесет години, все по-ясно отчитам епохалната отговорност, която тегне на плещите на българския учител. Творческото и духовното развитие на един народ, културата, науката зависят от това каква лична цел поставя пред себе си всеки един учител. Ако наистина той иска да предаде в наследство знанията си в определена дисциплина и моралните принципи, който изповядва в живота, то той задължително трябва да има глобален поглед върху развитието на науката. Ако премълчава или не разбира изискванията на днешния ден, той

трудно би бил полезен на ученици, чийто живот вече протича в съвършено различна реалност, в сравнение с тази, в която са израснали техните учители и родители.

С навлизането на роботиката и технологиите с изкуствен интелект в различни сфери на човешката дейност, като производства и услуги изчезват професии, като телефонист или пощальон. Това поражда въпроса за професионалната реализацията на идните поколения, както и за необходимите им знания, умения и компетенции и дали училищното образование е готово да им ги даде.

Иновациите в сферата на училищното образование се проявяват чрез самодейните активности на будни учители, подкрепяни от програми на национално и европейско ниво, които създават възможности за инициативи, макар и ограничени.

Основни изводи на настоящото дисертационно проучване са:

- Към момента на изследване малко учители са участвали в разработването и апробирането педагогическа иновация, като то има по-скоро самодееен характер. Съществуват и образователни институции, които работят под научно ръководство на университетски преподаватели, които внедряват дидактически и възпитателни иновации на разглежданите етапи на развитие на българското образование.
- 60 % учители смятат, че парадигмите на съвременните образователни програми за иновация в сферата на училищното образование не отговарят на предизвикателствата на технологичният напредък.
- Иновациите в сферата на училищното образование се развиват в посока на технологичният напредък, но това е дълъг път, а сферата на училищното образование е с огромно значение за цялото общество и голяма част от учителите не са готови бързо и безотговорно да подменят всичко познато и работещо до момента.
- Етнопедагогически аспекти на иновативната образователна среда у нас, се изразяват в редките възпитателни, неформални педагогически практики;

- 90% от учителите притежават потребност за придобиване на знания, относно внедряването на иновативни образователни програми в педагогическата им практика.
- 60% процент от учителите притежават стереотипи към внедряването на образователни иновации които са породени от липсата на рефлексивно равнище на знанията, които да им позволяват да проявяват креативност в работата им с тях;
- Опростяване на технологията за отчитане на проектни дейности по национални програми на МОН или ЕС би било полезно за усъвършенстването на образователните програми с иновативна насока.
- Като ценности в сферата на училищното образование се възприемат: хуманността, любознанието и критичното мислене.
- Към момента на изследването едва 20 % от интервюираните учители притежават знание и представа за ценностно – ориентираният и рефлексивният педагогически подходи.
- За да отговорят на съвременните предизвикателства в дигитализирана образователна среда, учителите трябва да притежават технологична грамотност.
- Ролята на учителя не се е променила много в хода на времето. Образователните цели обаче, се променят. Променят се и възрастово – психологическите особености на учениците, техните потребности , ценности и нагласи. Това от своя страна изисква промяна в националната система за поддържаща и тематична квалификация на учителите. Необходимо е актуализиране на учебните планове за базисно обучение на студентите в педагогическите специалности на ОКС „ Бакалавър“ и ОКС „ Магистър“ от съдържателно и формално гледище. Необходимо е да се направи нова професиограма на учителя в системата на училищното образование с критерии и показатели отчитащи всички маркери на образователната среда: външни и вътрешни. Отсъства устойчивост на реализираните от МОН национални програми и това води до отсъствие на професионална мотивация

у учителите, което от своя страна е заплаха и риск за образователната система у нас.

ПРИНОСИ на дисертационното изследване:

Един от основните приноси на дисертационното проучване е отразяването на моментната картина на ролята на учителя и нагласите в обществото спрямо нея. По темата се въвежда и нова етноложка информация, получена чрез анкетно проучване, полуструктурирано интервю с учители, както и чрез прилагането на рефлексивни методи над наблюдението и активното участие в образователни дейности в ролята на автора като учител, класен ръководител, педагогически съветник, обществен възпитател и заместник директор, от 2016 година до днес.

Инструментите на проучването са авторски и отразяват представата на учителите за иновациите и ценностите в сферата на училищното образование през първите десетилетия на XXI век, както и взаимодействието им с учениците и техните родители.

Отразен е глобален поглед над образованието, посредством сравнение на европейските образователни ценности, представени чрез заложените идеи в нормативните документи в сферата на образованието на Европейския съюз, и източните образователни ценности, извлечени от философията на японката Йошико Номура за "Интегрирано образование през целия живот".

Изследването опитва да отхвърли стереотипа, че учителите възпират иновациите в образованието, поради нежелание или компютърна неграмотност. На преден план излизат по-скоро слабата информираност, лошата структура и формализирането на обученията за учители, придобили задължителен характер в последните няколко години.

Настоящото дисертационно проучване представя анализ на съвременните програми за иновации, както и до колко те се прилагат реално в образователния процес. Въпреки, че образованието е консервативна система, то се оказва отворено за иновации, като се отчита човешкият фактор, който е неизменна част при възпитанието в хуманност и критично мислене.

Принос на изследването е и предложената професиограма на учителя на XXI век, изправен пред предизвикателствата на дигиталната ера и роботиката.

Публикации по темата на дисертационния труд:

"Учителят – медиатор между юношата и семейството" - сборник със статии от конференцията „ ЮНОШЕСТВОТО като преход между детството и зрелостта – предизвикателства и хуманистични перспективи“ организирана от фондация „Човецина“. Съставители: чл. кор. Проф. Любен Димитров и доц. д-р Владислав Господинов, Научен редактор: доц. д-р Владислав Господинов, издателство: „Авангард Прима“, София, 2020 г.. стр. 249 - 258

Учителят - медиатор между традицията модерността – сп. «Терени», брой 5, Докторантски семинар "Академични траектории" (съставител: Кремена Йорданова), 2022 година (<https://www.ethnologia.bg/broi5>)

Педагогическо взаимодействие учител - родител (функционален анализ) - сп. «Терени» брой 6, 2023 (предадена за публикуване)

Библиография:

Ахаян, Т. К., Идейно-политическото възпитание и формиране на обществена активност у учениците. Теория и методика на комунистическото възпитание. София, 1876

Баптист, Х. П., Образованието в многокултурното общество // Отворено образование №2, 1995.

Витанова, Н. (2018) Образованието на XXI век., Шумен

Вълчев, Р., Христов, В. – Групи за учителски срещи. Системи за професионално-педагогическо общуване. Трета част. София, 1988 г.

Иванов, И. – По пътя към постмодерната дидактика. Обучението като път към образованието (Сборник с материали по случай 60-годишнината на проф. Пламен Радев), Пловдив, 2011

Калинкин, М. И., Педагогическото майсторство. Теория и методика на комунистическото възпитание. София, 1876

Клинчарски, Виктор – „Ценностни параметри на психичното поле на личността“, БАН, София, 1989

Кънев, С. 2021 Аспекти на всекидневието по време на пандемията от Covid-19. София-Скопие: всекидневие и празничност по време на пандемия. 15-45

Номура, Й (2010). Принципите на „Номура“ за интегрирано образование през целия живот. Обучение и изграждане на собственото ни бъдеще.

Пенчева, Елиана – Психологична теория и образователна практика, София 2006 г.

Радева, М. Училищното историческо образование в България (1878-1944) (Методико-исторически анализ), 2008, София

Снегаров, И., Станишев, Н. Хр. Кратка история на България от най-стари времена до днес(рецензия) – Македонски преглед, 13, 1943, №4, с. 153

Stein M. J., 1975 – Stimulating creativity, Vol. 1, NY, Academic press

Събева, П. Географията на Африка – интерпретация за учебни цели в образователното пространство. Междукултурен диалог и образование в Балканите и Източна Европа, 2013

Ченгелова, Е. 2019. Методологически предизвикателства пред социологическата практика в ерата на интернет. В: Етически изследвания. Бр. 4. Кн. 2. 52 – 63. . (09.10.2021).

Фотев, Г. (2009) Преоценка на ценностите в българското общество, София

Markham 2005. The Methods, Politics and Ethics of Representation in Online Ethnography. In: Denzin, N., Lincoln, 44 45 Y. (eds). Handbook of Qualitative Research. Thousand Oaks: Sage Publications. 793-820.

Rozov N.S. Konstruktivnaya aksiologiya i intellektualnaya kultura budushtego// Filosofiya obrazovaniya dlya XXI veka. (Constructive axiology and intellectual culture of the future// Philosophy of education for the 21st century.). M., 1992.

Основни документи, на който се базира разработването на ключовите тези са:

Резолюция на Европейския парламент от 20 октомври 2020 г. с препоръки към Комисията относно рамка за етичните аспекти на изкуствения интелект, роботиката и свързаните с тях технологии (2020/2012(INL))“

Рамка от етични аспекти на изкуствения интелект, роботиката и свързаните с тях технологии
Резолюция на Европейския парламент от 20 октомври 2020 г. с препоръки към Комисията относно рамка за етичните аспекти на изкуствения интелект, роботиката и свързаните с тях технологии

Нови приоритети на европейското сътрудничество в областта на образованието и обучението (23 и 24 ноември 2015 г.)

Стратегическа рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в Република България (2021-2030)

Декларация относно популяризирането чрез образование на гражданските и общите ценности — свобода, толерантност и недискриминация, Париж, 17 март 2015 г.

Приложение №3 от „Наредбата за държавните изисквания за придобиване на професионална квалификация "учител"“

Други източници:

Официален сайт на Европейския съюз <https://ec.europa.eu>

Доклад на Людмила Живкова за претворяване в живота решенията на Юлския пленум на ЦК на БКП (1979) за развитие на образователното делов НР България, публикуван във вестник „Народна култура“ на 16 май 1980 година.

Благодарности

Изказвам своята искрена благодарност на научния си ръководител проф. Мира Маркова за нейните ценни напътствия и съдействие при подготовката на дисертацията. Благодаря за моралната подкрепа и проявеното търпение!

Чест и почитания на проф. Ирина Колева и безкрайна благодарност за безкористната помощ, която ми оказа!

Сърдечни благодарности на Мария Цонкова, учредител на Гражданско сдружение „Постоянно образование“, както и на фондация „Номура“ за финансовата помощ и безкрайната морална подкрепа!

Благодаря на семейството и приятелите си за проявеното от тях търпение, за подкрепата, вдъхновението и вярата, които ми дават!